

УДК 332.12:303.446:316.3(477.6)

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ДЕПРЕСИВНИХ ШАХТАРСЬКИХ МІСТ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЛЮДМИЛА ШАБАЛІНА,

кандидат економічних наук, доцент Донецького національного технічного університету

МАРІЯ ШКОЛЬНИКОВА,

Донецький національний технічний університет

У статті проаналізовано розвиток деяких шахтарських міст Донецької області, що гостро відчували наслідки реструктуризації вугільної промисловості та опинилися в депресивному стані. Показано, як долають негативні тенденції в розвитку промислових міст зарубіжні країни. Запропоновано розробку комплексу показників, що дозволить обґрунтовано підійти до вибору критеріїв для присвоєння місту депресивного статусу. Рекомендовано розробку стратегії розвитку міста на основі формування трикутника "влада - підприємства - суспільство" з відходом від моногалузової структури.

Ключові слова: моногалузові міста, старопромислові міста, депресивні міста, шахтарські міста, вугільна промисловість, реструктуризація вугільної промисловості, стратегія розвитку міста, санація території, критерії депресивного становища.

Постановка проблеми. З моменту проголошення самостійності України в 1991 році розпочалася структурна перебудова економіки країни, а в 1996 році Указом Президента України - структурна перебудова вугільної промисловості. Остання відбулася на підставі безпрецедентної за своїми масштабами, швидкістю та строками реалізації програми закриття вугільних підприємств. Цією програмою, зокрема, передбачалося зменшити або нейтралізувати існуючі загрози шахтарських міст. Насправді цього не сталося, у результаті чого шахтарські міста Донецької області, де 40 % місцевих жителів безпосередньо або побічно пов'язані з вугільною промисловістю, опинилися в критичному стані. На сучасному етапі розвитку економічний та соціальний стан шахтарських міст продовжує залишатися напруженим. Для них характерним стало: щорічне зниження випуску продукції на 40-70 %; падіння купівельної спроможності; висока напруженість на ринку праці, де навантаження на одне робоче місце складає 20-40 осіб; відтік працездатної частини населення на постійне місце проживання або виїзд на сезонні роботи, що перевищує загальнонаціональний рівень у 20-30 разів; спостерігається заборгованість з виплати заробітної плати до 60 %. Ситуація ускладнюється ще й тим, що з ліквідацією шахт погіршується екологічна ситуація. Відбувається підтоплення й просідання територій, виділення метану, псування води в колодязях і свердловинах, а також підвищення рівня радіації. Названі обставини вказують на несприятливу перспективу в розвитку міст, тому розробка заходів із подолання негативних явищ у розвитку шахтарських міст є досить актуальною.

Огляд й аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку завдань, пов'язаних із питаннями економічного та соціального розвитку промислових міст, зробили дослідники В. К. Ма-

мутов, М. І. Долишній, Б. І. Адамов, Л. В. Батченко, А. Г. Гранберг, В. М. Лексін. Різні аспекти розвитку шахтарських міст висвітлені в роботах В. Н. Амітана, В. Н. Василенка, О. І. Амоші, О. В. Трубочаніна, О. О. Лук'янченка та ін. Досвід розвитку депресивних моногалузевих міст проаналізовано в роботах таких закордонних учених, як К. Треадо, І. Дуглас, Р. Дікен, К. Венделл, А. Ванолло та ін.

Метою роботи є пошук шляхів вирішення проблем депресивних шахтарських міст Донецької області.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження стали такі шахтарські міста Донецької області, як Сніжне, Шахтарськ, Кіровське, Селидове та Торез. У силу своєї моногалузової спрямованості, гостро відчувши наслідки реструктуризації вугільної промисловості, вони опинилися в несприятливих умовах функціонування. Отримані результати порівнюємо із середніми значеннями по Донецькій області та Україні.

Демографічна ситуація. У досліджуваних містах спостерігається постійне зниження чисельності населення як у порівнянні із загальнонаціональним, так й обласним значенням (табл. 1). Найбільш інтенсивно скорочується населення в містах Сніжному та Торезі, де показник знизився більш ніж на 2 %. Однією з основних причин зниження цього показника є негативне значення природного приросту населення в усіх містах. Найнижче природне зростання зафіксовано в місті Торезі, де на 1000 населення помирає 10 осіб, що втричі більше порівняно з загальнонаціональним показником (табл. 2). Однак поряд зі скороченням постійної чисельності населення в усіх містах спостерігається збільшення чисельності народжених, що обумовлено зростанням реальних доходів населення, а також активізацією підприємницької діяльності та самозайнятості населення.

№ 2 (122) березень-квітень 2013 р.

Таблиця 1. - Постійна чисельність населення [1, 2]

Територія	2009	2010	2011	2012	темп росту 2012/2009
Україна, тис. осіб	46143,7	45962,9	45778,5	45633,6	-1,11 %
Донецька область, тис. осіб	4466,7	4433	4403,2	4375,4	-2,04 %
Сніжне, тис. осіб	72,5	71,8	71,3	70,6	-2,62 %
Шахтарськ, тис. осіб	62,5	61,7	61,2	60,9	-2,56 %
Кіровське, тис. осіб	28,7	28,5	28,5	28,3	-1,39 %
Селидове, тис. осіб	55,3	54,9	54,6	54,2	-1,99 %
Торез, тис. осіб	82,9	82,2	81,8	81,1	-2,17 %

Таблиця 2. - Природне зростання населення на 1 тис. осіб [1, 2]

Територія	2009			2010			2011			2012		
	Кр	Кс	ΔН	Кр	Кс	ΔН	Кр	Кс	ΔН	Кр	Кс	ΔН
Україна, осіб	11,11	15,32	-4,21	10,83	15,19	-4,36	10,98	14,52	-3,54	11,41	14,53	-3,12
Донецька область, осіб	8,97	11,53	7,43	8,52	15,33	-6,81	8,69	14,81	-6,12	9,79	16,11	-6,32
Сніжне, осіб	9,37	16,29	-6,92	8,09	17,08	-8,98	8,98	16,87	-7,90	9,50	17,29	-7,79
Шахтарськ, осіб	10,14	18,85	-8,70	8,75	17,75	-9,00	9,02	16,08	-7,06	11,33	18,06	-6,73
Кіровське, осіб	8,40	12,51	-4,11	7,02	11,02	-4,00	8,18	12,70	-4,53	9,75	12,61	-2,86
Селидове, осіб	9,13	18,07	-8,93	9,27	16,58	-7,30	9,27	16,36	-7,09	10,79	18,69	-7,90
Торез, осіб	8,50	17,47	-8,96	8,38	17,51	-9,12	8,50	17,62	-9,12	9,47	19,35	-9,88

Скорочення постійної чисельності населення та негативне значення природного приросту обумовлено:

- природним старінням населення, тобто збільшення частки осіб пенсійного віку в загальній чисельності населення. Так, середній вік жителів шахтарських міст становить 45 років, що більше на 5 років у порівнянні із середнім показником по області [3];

- прогресуючою смертністю серед працездатного населення, що негативно відбивається як на процесі відтворення населення, так і на формуванні трудового потенціалу шахтарських міст. У більшості випадків причинами смертності є хвороби серцево-судинної та дихальної систем, онкологічні захворювання, а також підвищений травматизм на виробництві. Багато людей ідуть із життя через дію екзогенних факторів: отруєння алкоголем (має тенденцію до збільшення), убивства й суїцид;

- низькою тривалістю життя населення. Так, у шахтарських містах у чоловіків цей показник становить 64 роки, у жінок - 74 роки [4], тоді як у Європі відповідно 75 і 81 [5].

У зв'язку з погіршенням соціальних, економічних та екологічних умов життєдіяльності людини в шах-

тарських містах спостерігається висока міграційна активність населення. Із мешканців шахтарських міст, що виїхали за межі Донецької області, 92,4 % направилися в інші регіони України, 7,6 % - емігрували в інші країни. Серед прибулих торік 67,1 % склали мігранти з інших регіонів країни, 32,9 % - з інших країн [6].

Рівень зайнятості населення. Слід зазначити, що в досліджуваних містах рівень безробіття був вищим порівняно як із загальнонаціональним, так й обласним значенням (табл. 3). Серед зареєстрованих безробітних, як правило, частка робітників становить 60 %, службовців - 30 %, осіб без професій та спеціальностей - 10 %. Підприємствам у 90 % від усіх заявок були потрібні робітники. На одне робоче місце претендувало 3 безробітних, на службове - 6, на місце, яке не потребують спеціальної професійної підготовки, - 54 особи. У місті Кіровське рівень безробіття був нижчим не тільки серед досліджуваних міст, але й у порівнянні із загальнонаціональним на 16 %. На основі заявок, поданих роботодавцями, було організоване навчання незайнятих громадян з метою одержання затребуваних робітничих професій, що дозволило знизити показник до 1,5 %.

Таблиця 3. - Рівень безробіття [1, 2]

Територія	Роки			
	2009	2010	2011	2012
Україна	2,5	1,6	1,8	1,8
Донецька область	2,4	2,3	2,2	1,1
Сніжне	4,6	4,5	4,5	4,6
Шахтарськ	2,2	2,2	2,3	2,4
Кіровське	1,6	1,6	1,5	1,5
Селидове	4,1	4,0	3,8	3,8
Торез	3,2	3,1	3,1	3,1

На жаль, про позитивні тенденції свідчить тільки статистична інформація. На думку експертів Міжнародної організації праці у 2012 році в Україні рівень безробіття склав 9,1 %, тоді як за даними Державної служби статистики він склав 1,8 %. Відповідно, у досліджуваних шахтарських містах цей показник

наближається до 15 % значення [7]. Такі обставини можна пояснити тим, що переважна частина безробітних не бажає звертатися в центри зайнятості через пропозицію низькооплачуваних вакансій. Також спостерігається високий рівень прихованого безробіття, що відображає практику неповного

робочого дня, неоплачених відпусток за ініціативою адміністрації та зайнятість кількох осіб на одному робочому місці згідно зі штатним розкладом. У цьому зв'язку населення змушене забезпечувати матеріальну базу для свого існування шляхом ведення особистого підсобного господарства та самозайнятості.

Аналіз кількості зайнятих у промисловості дозволяє відстежити структурні зрушення в економіці міст (табл. 4). Так, унаслідок політики реструктуризації вугільної промисловості проблеми скорочення

зайнятості в промисловості більшою мірою спостерігалися в місті Сніжне. Найбільша кількість зайнятих у промисловості зафіксована в місті Кіровське, що пов'язано зі збільшенням кількості працівників на ПАО "Шахта "Комсомолец Донбасу". Найнижчою зайнятістю у промисловості була в місті Торез, що можна пояснити зайнятістю населення у виробництві товарів народного споживання, таких як меблі господарського призначення, папір, кондитерські та хлібобулочні вироби, що є позитивним напрямком у розвитку міста.

Таблиця 4. - Кількість зайнятих у промисловості на 1 тис. зайнятих [1, 2]

Територія	Роки			
	2009	2010	2011	2012
Україна, осіб	450	358	375	376
Донецька область, осіб	286	293	312	313
Сніжне, осіб	600	598	583	579
Шахтарськ, осіб	553	551	545	543
Кіровське, осіб	762	760	755	753
Селидове, осіб	495	493	492	490
Торез, осіб	480	478	477	476

Рівень заробітної плати в усіх містах мав тенденцію до збільшення й до 2012 р. перевищив загальнонаціональний рівень (табл. 5), оскільки "...серед усіх основних видів економічної діяльності перше місце за рівнем номінальної заробітної плати займають працівники добувної промисловості" [8]. Так, наприклад, у місті Кіровське протягом досліджуваного періоду перевищення заробітної плати над середньоукраїнським значенням склало 1,6 раза, одночасно й заборгованість по заробітній платі у вугільній галузі міста в 2012 році склала 60 %. У Донецькій області заборгованість по заробітній платі

на 01.01.2012 р. склала понад 200 млрд грн, із яких майже 39 млрд грн припадало на досліджувані міста. Найбільший рівень заборгованості на одного робітника спостерігався в містах Сніжне та Шахтарськ (1052 грн і 953 грн відповідно), незважаючи на значне скорочення заборгованості в останньому. Заборгованість по заробітній платі працівникам підприємств вугільної промисловості продовжує збільшуватися значними темпами. Наприклад, у січні 2013 року відбулося збільшення заборгованості в 3,4 раза порівняно з груднем минулого року [8].

Таблиця 5. - Рівень заробітної плати за цінами 2009 року, грн

Територія	Роки			
	2009	2010	2011	2012
Україна, грн	1906	2052,246	2307,625	2655,838
Донецька область, грн	2436	2807,516	2684,487	3069,359
Сніжне, грн	1767	2501,375	2391,762	2849,868
Шахтарськ, грн	2035	2559,12	2446,976	2829,675
Кіровське, грн	2920	4058,662	3880,806	4317,823
Селидове, грн	1946	2769,936	2648,554	3221,247
Торез, грн	1788	2629,698	2514,461	3123,793

Екологія. Ліквідація шахт призвела до важких екологічних проблем. Так, наявність численних раніше затоплених і гідравлічно пов'язаних старих шахт із діючими сприяє ускладненню еколого-інженерно-геологічних умов у Макіївсько-Горлівсько-Єнакіївській гірничо-міських агломераціях. Їх кількість в окремих найстарших вуглевидобувних районах, наприклад, Донецько-Макіївському, перевищує кількість експлуатованих в 1,5-2 рази й має стійку тенденцію до зростання, що істотно знижує можливість стабілізації рівня підземних вод на безпечних глибинах [9, с. 963].

У Донбасі на площі понад 7 тис. км² спостерігається просідання земної поверхні, яке досягає в ряді випадків декількох метрів і є причиною підтоплення та затоплення території, деформації й руйнування будинків та інших споруд. Джерелом інтенсивного забруднення підземних вод є ставки-накопичувачі, відвали порід тощо. У Донбасі розташовуються близько 300 накопичувачів шахтних вод і 700 териконів, у тому числі понад 300 палаючих.

Ліквідація шахт істотно збільшує небезпеку виходу шахтного газу на поверхню, тому що відбувається припинення провітрювання, засипання стовбурів і затоплення виробок, що сприяє підвищенню тиску газу в замкнених об'ємах, стає причиною вибухів і травмування людей [10, с. 486].

Для подолання негативних тенденцій у розвитку міст доцільно розробити заходи щодо подолання кризових явищ, які повинні передбачати систему дій зі структурного перетворення економіки міст, підвищення якості життя населення й узгодження інтересів учасників структурних перетворень. У світовій практиці існує *два підходи до вирішення проблеми розвитку депресивних міст*.

Перший підхід - переселення населення в інші міста, що призводить до зниження чисельності населення, при цьому в території зберігаються міські функції [11, с. 79]. На нашу думку, використання цього підходу згодом може привести до припинення існування шахтарських міст. Хоча він і є ринковим механізмом вирішення проблеми, але усклад-

юється тим, що практично в усіх моногалузевих містах України спостерігається висока конкуренція на ринку праці. У великих містах попит на робітничі спеціальності досить високий, однак існує проблема дефіциту житла та його високої ціни. Також у населення низька міграційна активність, що пов'язано із соціально-економічними умовами та тим, що більша частина населення перебуває в літньому віці, а чим старша людина, тим складніше їй змінити місце проживання та адаптуватися до нових умов.

Другий підхід - це державні та регіональні програми санації території, що включають екологічне очищення, проекти розвитку інфраструктури й навчання зайнятих у вугільній промисловості нових професій. Існує думка, що "...якими б не були мономіста, їх реформування має здійснюватися за одним принципом - диверсифікованість економіки і відхід від поняття "моно". Треба створювати нові підприємства, робочі місця, не пов'язані із профілем діяльності, що існує на основному містоутворювальному підприємстві" [12]. Необхідна розробка стратегії розвитку шахтарських міст, оскільки "...її основна функція полягає у виробленні деякого загальнобачення шляху розвитку, що задає обмеження на спектр проектів, їх характер і масштаб, створює систему пріоритетів і критеріїв вирішення "конфлікту інтересів", що неминує виникати при реалізації системної перебудови" [13, с. 54]. Однозначну стратегію створити неможливо, однак можна передбачити різні варіанти розвитку для кожної території, що враховують їхню специфіку.

Зарубіжний досвід реструктуризації мономіст.

На думку фахівців Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), стратегія стає вдалою в тому разі, коли не відбувається кардинальної зміни спеціалізації промисловості, а починають застосовуватися нові технології в існуючій або відбувається перехід на вузьку спеціалізацію в декількох взаємозалежних галузях, що дозволяє території досягти успіху. Однею зі значущих стратегій розвитку шахтарських міст може бути поліпшення та створення соціальної інфраструктури за такими напрямками, як транспорт та міське будівництво [14, с. 87].

Транспортні проекти можуть складатися із заходів, спрямованих на включення міста в міжміські та міжнародні транспортні потоки, що буде позиціонувати місто як логістичний центр. Проекти у сфері міського будівництва можуть бути спрямовані на реконструкцію старого житла, рівень зношування якого в багатьох шахтарських містах становить від 60 % до 80 %. Можливо використовувати колишні промислові майданчики для житлової й комерційної нерухомості, формувати архітектурну унікальність шахтарських міст, як, наприклад, це було зроблено в Рурській області Німеччини. Там за сприяння ЮНЕСКО були створені музейні комплекси, які показують побут, умови роботи та будні гірників. Там же був відкритий університет і школа індустріального дизайну, які зробили Рурську область привабливою для активних і творчих людей. Далі було засновано п'ять нових університетів з метою розширення можливостей підвищення кваліфікації, скорочення молодіжного безробіття, обмеження еміграції з регіону [15].

У Німеччині розвиток старопромислових міст, до яких належать шахтарські, здійснюється через структурні фонди, метою яких є "...реструктуризація стагнруючих індустріальних регіонів". Регіони, що підпа-

дають під суворо визначені критерії відповідності цьому типу, стають так званими регіонами соціально-економічної трансформації й одержують фінансову підтримку [16]. Фінансування відбувається за рахунок коштів європейського фонду регіонального розвитку, коштів самої землі та приватних інвестицій, федерального фінансування не передбачається. Основними цілями програм, що розпочали діяти в Німеччині з 1984 року, є: підтримка середнього бізнесу, а також надання допомоги в організації нового бізнесу; створення комфортних умов проживання (у рамках концепції стійкого розвитку); розширення інноваційної діяльності на території землі за рахунок створення "економіки знань"; удосконалення системи трансферу технологій; переорієнтація на нові напрямки - екологію й мікроелектроніку.

Основним інструментом стимулювання інноваційної активності стало створення густої мережі різноманітних організацій, метою яких було створення ефективної взаємодії між університетами, дослідницькими центрами та малим і середнім бізнесом.

Однею з унікальних рис процесу реструктуризації промисловості Німеччини став розвиток екологічних технологій, що спричинило попит на бізнесові та транспортні послуги, розробку програмного забезпечення. У результаті проведених заходів був створений екологічний кластер, який одержав підтримку на рівні уряду. Цей кластер швидко став конкурентною перевагою регіону, а обсяги його продажів вишшли за межі країни.

Стратегія розвитку депресивних міст Німеччини базується на створенні міських програм, які передбачають розвиток кластерів, людського капіталу та створення міських подій. І в розробці програм, як правило, використовується принцип "недоліків" для розвитку.

У Франції, у місті Лілль, був ініційований перехід від промислової залежності в сектор послуг (туризм, фінанси, логістика), де на цьому етапі розвитку зайнято 75 % працездатного населення [17]. Було розроблено проекти з розвитку транспортної інфраструктури, ініційовано Великий міський проект, метою якого стало поліпшення умов життя середнього класу шляхом перетворення старого житлового фонду в житло гарної якості, що сприяло припливу мешканців. У місті було створено "Європейський університетський простір Лілля", що складається з трьох університетів: технічного, юридичного та гуманітарного, і це також сприяло притоку мешканців у регіон. Так, у 2005 році середній вік мешканця становив 29 років [18]. Було реалізовано ряд проектів із транскордонного співробітництва з Бельгією у сфері транспорту та територіального планування, у результаті яких усунуто (нівельовано) фактори, що перешкоджають вільному транспортному потоку.

Місто Турин - центр автомобілебудування Італії - також на початку 90-х років минулого століття сильно постраждав від кризи галузі. Основними змінами в галузі промисловості став розвиток науково-інноваційної складової, було засновано агентство із залучення іноземних інвестицій і підтримки іноземних компаній в організації бізнесу. Змістом діяльності агентства є створення технопарків, екопарків, технопарків віртуальної реальності й нових технологій, парків біоіндустрії та інноваційних хабів (група компаній, що працюють в узкоспеціалізованій технологічній сфері та мають власний управлінський орган) [19].

У місті почали створюватися вузькоспеціалізовані

проекти в рамках програми "Стратегічний план розвитку міста". До розробки плану були залучені дослідницькі інститути, створені робочі групи за участі жителів міста, а також місцева влада. У результаті спільної роботи було виділено три напрямки розвитку: інституціональний (мета - створення системи управління містом та розвиток підприємницької діяльності й науково-дослідного потенціалу); інфраструктурний (мета - поліпшення міського середовища); маркетинговий (мета - просування міста як центру культури, туризму, спорту, торгівлі тощо) [20].

Починаючи з 70-х років минулого століття, промислові міста США зіткнулися з кризовими явищами у своєму розвитку. Основними антикризовими заходами були програми міського розвитку. Так, наприклад, програма "Одноразові субсидії на міський розвиток" передбачала доступне житло, забезпечення соціальних послуг найменш захищеним верствам населення, а також створення робочих місць шляхом створення нового бізнесу. У місті Піттсбург було розроблено програму "Зони з розширеними можливостями", що передбачала для кризових міст гранти, податкові пільги для бізнесу та ін. [21]. У програмі було передбачено виділення трьох типів кризових спільнот - групи, які потребують відновлення, власне зони з розширеними можливостями та підприємницькі спільноти. Ще однією важливою програмою в цьому ряді були "Гранти на проекти міського розвитку", за допомогою якої уряд надавав допомогу нерентабельним приватним об'єктам і перетворював їх на прибуткові, що сприяло муніципально-приватному партнерству. На цьому етапі відбувається формування екологічних кластерів на основі будівництва енергоефективних будинків, поліпшується імідж міст і території в цілому. Сьогодні більша частина населення депресивних у минулому міст працює у високотехнологічному виробництві, яке за структурою далеке від промислового [22].

Позитивний досвід подолання депресивного стану міст має Англія. У містах Манчестер та Ліверпуль було реалізовано програми з фрагментарного розвитку, тобто в містах вибиралися пріоритетні райони, де реконструювалося житло та інфраструктура, будувалися комерційні площі тощо [23]. Така політика була обрана з метою концентрації ресурсів на найбільш гострих проблемних територіях і повномасштабному їх перетворенні. На сьогодні міста розвиваються за рахунок індустрії розваг, спорту та культури. Одним із інструментів розвитку міста розглядається робота з формування іміджу [24].

На думку О'Саллівана для розвитку кризових міст необхідно розробляти програми міського розвитку, які не повинні претендувати на комплексну перебудову міст, а кошти мають виділятися на конкретні цілі. Крім того, величезна увага повинна приділятися малозабезпеченим верствам населення [25, с. 345].

У Ростовській області Росії існує позитивний досвід щодо реалізації заходів із працевлаштування шахтарів. Так, наприклад, у м. Донецьку (Ростовська область) на момент закриття шахт були вільні орні землі, на яких колись розміщувалося два радгоспи. Опитування шахтарів, які вивільнилися, показало, що більшість із них мають бажання зайнятися сільськогосподарською діяльністю. Це дозволило місцевій владі підтримати нові сфери зайнятості та забезпечити місто й прилеглі міста продовольчими товарами власного виробництва. Одночас-

но був розглянутий аспект зрошення земель за допомогою шахтних вод, що дозволило частково вирішити питання підтоплення територій без додаткових бюджетних витрат на ці заходи.

В окремих випадках можна суттєво полегшити вирішення питання подолання депресивного стану шахтарських міст за допомогою надання їм "статусу депресивного міста" й відповідних пільгових умов для інвестування. Так, наприклад, у Нідерландах місту Хелмонд, що одержало від уряду такий статус, було надано пільгові умови для інвестицій. Уряд узяв на себе видатки в розмірі 25 % капіталовкладень як на нове будівництво, так і на розширення та реконструкцію діючих підприємств, і це відіграло вирішальну роль у залученні іноземних інвестицій і дозволило створити 2300 робочих місць. Також там було відкрито філію компанії "Вольво", 70 % вартості основних фондів якої уряд узяв на себе. При цьому за договором із кожної проданої машини поверталось 600 гульденів, що за рік складало близько 40 млн дол., які можна розглядати як довгостроковий кредит [11, с. 64].

Очевидно, в Україні на основі законодавчо установлених показників також можна присвоїти шахтарським містам статус депресивних, що дозволить їм отримати особливі преференції. Розглянемо законодавчі акти, у яких згадуються критерії депресивності.

У Законі України від 08.09.2005 р. № 2850-IV "Про стимулювання розвитку регіонів" виділені типи територій (промислові регіони, сільськогосподарські регіони, міста обласного значення), кожному з яких відповідають показники депресивного стану. Оскільки шахтарські міста належать до промислових регіонів, зупинимося на показниках, які характеризують депресивний стан цього типу територій. Згідно зі ст. 9 цього Закону депресивними визнаються промислові райони, у яких протягом останніх трьох років є найвищими середні показники рівня безробіття, зайнятості в промисловості та найнижчі обсяги промислової продукції на душу населення [26].

У Постанові Верховної Ради України від 15.05.2003 р. № 782 - IV "Щодо стану та перспектив депресивних регіонів, міст і селищ України" визначені такі показники депресивності: обсяг валової доданої вартості на душу населення, рівень середньомісячної зарплатні, рівень безробіття та обсяг інвестицій в основний капітал на душу населення [27, с. 9]. Істотним недоліком названої Постанови є те, що не зазначено період дослідження показників.

На засадах розглянутих вище законодавчих актів видається доцільною розробка єдиної системи показників, що враховують не тільки економічні аспекти, але й демографічні, соціальні, а також екологічні фактори розвитку території. Необхідно також визначитися з періодом дослідження, оскільки період дослідження в три роки не характеризує динаміки розвитку території.

Міська адміністрація реалізує стратегію за допомогою механізму зворотного зв'язку з бізнесом та громадськістю, що дозволяє орієнтувати дії влади в інтересах суспільно визнаних цілей та напрямків. Підприємства, що включаються в процес розробки та реалізації стратегії, одержують можливість аргументувати пріоритетність своїх сфер і, відповідно, розраховувати на спільні дії з адміністрацією міста. Крім того, розробка та реалізація стратегії для підприємств стає також засобом діалогу зі своїми діловими партнерами та конкурентами, які працю-

ють у місті й регіоні. Населення та громадські організації отримують можливість особистої участі в розробці стратегічного плану в рамках системи професійного та суспільного обговорення, що дозволяє їм як впливати на вибір пріоритетів і напрямків розвитку, так і реалізувати свій творчий і громадянський потенціал.

Для розробки стратегії інноваційного розвитку доцільно провести ряд заходів, зокрема:

- створити робочі групи, що включатимуть фахівців з окремих напрямків діяльності міста. Це дозволить підійти до рішення питань компетентно;
- визначити етапи реалізації стратегії з фіксацією результатів;
- виробити індикатори, за допомогою яких буде проводитися моніторинг реалізації стратегії;
- визначити необхідне фінансування для кожного з етапів стратегії та його джерела;
- підготувати заявки на бюджетне фінансування діяльності з реалізації заходів;
- написати бізнес-проекти для національних та іноземних інвесторів;
- підготувати заявки на міжнародні гранти з розвитку території;
- розробити систему моніторингу реалізації інноваційної стратегії розвитку.

Висновки

Проведений аналіз соціально-економічного розвитку шахтарських міст Донецької області свідчить про значні економічні, соціальні та екологічні проблеми. У таких умовах видається вкрай важливим визначитися із принциповими підходами не тільки для вирішення їх сучасних проблем, але й із перспективами розвитку. При цьому неприйнятним є загальний підхід до їх розвитку, оскільки необхідно враховувати регіональні умови, а також життєво важливі інтереси мешканців.

Для об'єктивної оцінки стану шахтарських міст потрібно залучити комплекс показників, який урахує специфіку території, що дозволить більш обґрунтовано підійти до вибору критеріїв для присвоєння місту статусу депресивного з наступним одержанням фінансових пільг і преференцій, а також можливості одержання позабюджетних коштів.

На основі вивчення зарубіжного досвіду виходу з депресивного стану старопромислових міст запропоновано розробку стратегії розвитку на основі формування трикутника взаємодії "влада - підприємства - суспільство" з відходом від моногалузової структури. Для цього необхідно розробити національну програму з подолання депресивного стану шахтарських міст, що повинна складатися із двох етапів: перший - Концепція, а другий - власне Програма. Програма має готуватися спільно державними та регіональними органами влади за активної участі міської влади такого міста, а також відповідних наукових та проектних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.donetskstat.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://donetskstat.gov.ua/express/8827062012.doc>.

4. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://donetskstat.gov.ua/pres/presreliz.php?dn=1111&number=1>.

5. Электронная версия бюллетеня "Население и общество" Института народнохозяйственного прогнозирования РАН [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/0205/barom05.php>.

6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://donetskstat.gov.ua/statinform/migrac_arhiv.php.

7. Михальченко Г. Г. Развитие региональных рынков труда [Електронний ресурс] / Г. Г. Михальченко. - Режим доступу : http://econindustry.org/arhiv/html/2012/st_57_39.pdf.

8. Заработная плата в январе [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://donetskstat.gov.ua/pres/presreliz.php?dn=0213&number=2>.

9. Жигулин А. А. Экологические проблемы в развитии шахтерских городов Донбасса и пути их решения / А. А. Жигулин, Е. П. Канивец, Л. В. Руденко // Экономика: проблемы теории та практики : зб. наук. праць. - Вип. 238.- Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. - С. 961-968.

10. Гірничний енциклопедичний словник / [за ред. В. С. Білецького]. - Донецьк : Східний видавничий дім, 2002. - Т. 2. - 632 с.

11. Любовный В. Я. Монопрофильные города в условиях кризиса: состояние, проблемы, возможности реабилитации / В. Я. Любовный. - М. : ЗАО "Дортранспечать", 2009. - 110 с.

12. Жихаревич Б. С. Реализация, мониторинг и корректировка стратегического плана [Електронний ресурс] / Б. С. Жихаревич. - Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-18448.html>.

13. Стратегии развития старопромышленных городов: международный опыт и перспективы в России / [под ред. И. Стародубровской]. - М. : Изд-во Института Гайдара, 2011. - 248 с.

14. Cities and Regions in the New Learning Economy. - Paris : Organisation for economic cooperation and development, 2001. - 147 p.

15. End of an Industrial Era: Germany to Close its Coal Mines // Spiegel on-line. - 01.03.2007 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.spiegel.de/international/end-of-an-industrial-era-germany-to-close-its-coal-mines-a-463172.html>.

16. Lintz G. Germany: Tackling the East-West divide / G. Lintz, K. Schmude // Rise and Decline of Industry in Central and Eastern Europe: A Comparative Study of Cities and Regions in Eleven Countries. - Springel, 2005. - 274 p.

17. Wendell Cox. Examining Sprawl in Europe and America : Europeans are Moving to the Suburbs, too [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://reason.org/news/show/1003218.html>.

18. Delpont A. The case of Lille / A. Delpont // Emerging Property Development Opportunities. - France, Urban Land Institute, 2002. - 138 p.

19. Rota F. S. The territorial embedment of global industrial networks. Theoretical insights and evidences from foreign MNCs' affiliates in Turin [Електронний ресурс] / F. S. Rota. - Режим доступу : <http://citeseeerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.169.7598>.

20. Vanolo A. The Image of the Creative City: Some Reflections on Urban Branding in Turin / A. Vanolo // Cities. - Vol. 25. - № 6. - 2008. - P. 370 - 382.

21. Treado C. Sustaining Pittsburgh's Steel technology cluster / C. Treado // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. - 2010. - № 3. - P. 3 - 10.

22. Simmie J. The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach / J. Simmie, R. L. Mortin // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. - 2010. - № 3. - P. 27 - 43.

23. Douglas I. Industry, environment and health through 200 years in Manchester / I. Douglas, R. Hodgson, N. Lawson // Ecological economies. - 2002. - № 41. - P. 235 - 255.

24. Dicken P. Global Manchester: from globaliser to globalised / P. Dicken // City of Revolution Restructuring Manchester. - Manchester University Press. - 2002. - P. 18 - 33.

25. О'Салливан А. Экономика города / А. О'Салливан ; [пер. с англ.]. - 4-е изд. - М. : ИНФРА-М, 2002. - 706 с.
26. Иоффе О. Моноструктурный сдвиг / О. Иоффе // Деловой журнал Губернский. - 2009. - № 10. - С. 8-12.
27. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 08.09.2005 р. № 2850 - IV // Офіційний вісник України. - 2005. - № 40. - Ст. 2529.
28. Постанова Верховної Ради України "Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст та селищ України" від 15.05.2003 р. № 782 // Голос України. - 2003. - 3 червня (№ 101). - С. 9.

REFERENCES

1. The National Board of Statistics of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (ukr).
2. The Central Office of Statistics in the Donetsk region, available at: <http://www.donetskstat.gov.ua/> (ukr).
3. The Central Office of Statistics in the Donetsk region, available at: <http://donetskstat.gov.ua/express/8827062012.doc/> (ukr).
4. The Central Office of Statistics in the Donetsk region, available at: <http://donetskstat.gov.ua/pres/presreliz.php?dn=1111&number=1/> (ukr).
5. Bulletin of the Institute for Economic Forecasting RAS "Population and Society": the official site, available at: <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/0205/barom05.php/> (rus).
6. The Central Office of Statistics in the Donetsk region, available at: http://donetskstat.gov.ua/statinform/migrac_arhiv.php/ (ukr).
7. Mykhalchenko G.G. (2012), Development of Regional Labor Markets, available at: http://econindustry.org/arhiv/html/2012/st_57_39pdf (ukr).
8. The Central Office of Statistics in the Donetsk region (2013), *Wages in January*, available at: <http://donetskstat.gov.ua/pres/6presreliz.php?dn=0213&number=2> (ukr).
9. Zhyhulin A.A., Kanivets E.P. & Rudenko L.V. (2008), "Environmental Problems in the Development of the Mining Towns of Donbass and their Solutions", *Economy: Problems of Theory and Practice*, Scientific Papers, vyp. 238, DNU, Dnipropetrovsk, pp. 961 - 968 (rus).
10. Biletskyi V.S. (2002), Encyclopedic Dictionary of Mining, vol. 2, Eastern publishing house, Donetsk, p.632. (ukr).
11. Lyubovnyuy V.Ya. (2009), Monoprofile Towns in Crisis Conditions: Condition, Problems, Rehabilitation Opportunities, ZAO "Dortranspechat", Moscow, 110 p. (rus).
12. Zhikharevich B.S., Implementation, Monitoring and Adjustment of Strategic Plan, available at: <http://do.gendocs.ru/docs/index-18448.html> (rus).
13. Starodubrovskaja I. (2011), "Strategies of Developing Old

Industrial Cities: International Experience and Prospects in Russia," Gaidar Institute Publishing House, Moscow, 248 p. (rus).

14. *Cities and Regions in the New Learning Economy*, (2001), Paris, Organization for Economic Cooperation and Development, 147 p.
15. *Spiegel on-line* (2007), End of an Industrial Era: Germany to Close its Coal Mines, available at: <http://www.spiegel.de/international/end-of-an-industrial-era-germany-to-close-its-coal-mines-a-463172.html>.
16. Lintz, G., Schmude, K. (2005), "Germany: Tackling the East-West divide", Rise and Decline of Industry in Central and Eastern Europe: A Comparative Study of Cities and Regions in Eleven Countries, Springel, 274 p.
17. Wendell Cox. Examining Sprawl in Europe and America: Europeans are Moving to the Suburbs, too, available at: <http://reason.org/news/show/1003218.html>.
18. Delpont A. (2002), "The Case of Lille", Emerging Property Development Opportunities, France, Urban Land Institute, 138 p.
19. Rota F. S., The Territorial Embedment of Global Industrial Networks. Theoretical Insights and Evidences from Foreign MNCs' Affiliates in Turin, available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.169.7598>
20. Vanolo A. (2008), "The Image of the Creative City: Some Reflections on Urban Branding in Turin", *Cities*, Vol. 25, No 6, pp. 370 - 382.
21. Treado C. (2010), "Sustaining Pittsburgh's Steel Technology Cluster", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, No 3, pp.3 - 10.
22. Simmie J., Mortin R. L. (2010), "The Economic Resilience of Regions: Towards an Evolutionary Approach", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, No 3, pp.27 - 43.
23. Douglas I., Hodgson R. & Lawson N. (2002), "Industry, Environment and Health through 200 years in Manchester", *Ecological Economics*, No 41, pp. 235 - 255.
24. Dicken P. (2002), "Global Manchester: from Globaliser to Globalised", *City of Revolution Restructuring Manchester*, Manchester University Press, pp. 18 - 33.
25. O'Sallivan A. (2002), "The City Economy", INFRA-M, Moscow, 706 p. (rus).
26. Yoffe O. (2009), "Monostructural Shift", *Delovoj Journal Gubernsky*, No10, pp.8-12 (rus).
27. The Law of Ukraine "On Promoting Regional Development" as of 08.09.2005, No 2850 - IV, *Official Herald of Ukraine*, 2005, No 40. - art. 2529 (ukr).
28. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the state and prospects of depressed regions, towns and villages of Ukraine" dated 15.05.2003 No 782, *Voice of Ukraine*, 2003, 3 June (No 101), p.9. (ukr).

Liudmyla Shabalina, Mariia Shkolnykova

ON ADDRESSING THE PROBLEMS OF THE MINING TOWNS IN THE DONETSK REGION

The paper summarizes the applied analysis results concerning some mining towns in the Donetsk region of the Ukraine, which, due to their mono-industrial orientation, have been severely hit by the coal-mining industry restructuring processes and appeared to get depressed. Such indicators of regional development, as constant population of the town, population natural growth rate, unemployment rate, the ratio of employment in industry to total employment, salaries in 2009 prices have been studied. The experience of such developed countries, as Germany, France, the USA, Great Britain, Italy, the Netherlands, and Russia in overcoming the industrial towns' development negative trends has been analyzed, and a relevant set of measures has been suggested. Ukrainian legislation concerning stimulation of the territories' development has been studied. Existing problems of legal support to stimulation of the regional development have been defined. In order to be able to provide an unbiased evaluation of the mining towns' status, it has been offered to develop a set of indices taking into account the territory's ecological, economic, social and demographic specificity to enable the grounded choice of the criteria when assigning the "depressed" status to a town. There are given grounds to developing the innovation-based development strategy on the basis of a triangle "authorities - businesses - society" trying to eliminate the mono-industrial structure.

Keywords: mono-industrial towns, old-industrial towns, depressed towns, mining towns, coal-mining, coal-mining restructuring, town development strategy, territory reorganization, criteria of depressed state.

© Л. Шабаліна, М. Школьникова
Надійшла до редакції 22.03.2013

№ 2 (122) березень-квітень 2013 р.